

KADİM HİKMET

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Kadim Hikmet, 11 (2024)
Sayfa: 77-99
Araştırma Makalesi / Researc Article

Yayın Süreci:
Geliş / Recieved: 07.09.2024
Kabul / Accepted: 04.11.2024

BİR İBÂDÎ ÂLİMİ OLAN VERCELÂNÎ'NİN SAHÂBEYE BAKIŞI¹

Yazar: Mehmed Sıddık KAYA

cudiaslani@hotmail.com

Diyanet İşleri Başkanlığı

Orcid no: 0000-0002-2485-7565

Yazar : Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Şırnak Üniversitesi

nurullahagitoglu@gmail.com

Orcid no: 0000-0002-4507-5300

Öz

İslam dininin ana kaynakları olan Kur'an ve Sünnetin Hz. Peygamber'den bize kadar ulaşmasında sahâbîlerin emek, gayret ve fedakârlıkları inkâr edilemez. Bu çalışmamızda bir İslam fırkası olan İbâdîlerin sahâbîlere bakışı ele alınacaktır. Başta kavramın tanımı ve kapsamı olmak üzere kimlerin sahâbî sayıldığı, küçük yaşta Hz. Peygamber'i görenlerin sayılıp sayılmadığı, sahâbîlerin adaleti ve sözlerinin dinde hüccet olup olmadığı hakkındaki görüşleri incelenecektir.

İslam tarihinde Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Müslümanlar arasında çeşitli fikir ayrılıkları ve bunun neticesinde çekişmeler ve savaşlar patlak vermiştir. Cemel Savaşı ve ardından Hz. Ali (ö.40/661) ile zamanın Şam Valisi Muaviye (ö.60/680) arasında Sıffin

¹ Bu çalışma, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde (Temel İslam Bilimleri-Hadis) Mehmet Sıddık KAYA tarafında hazırlanmakta olan "İbâdî Usûlcülerin Hadis ve Sünnete Yaklaşımı (Vercelânî Örneği) adlı doktora tez çalışmasından alınmıştır.

Savaşı yaşanmıştır. Bu savaşta iki taraf arasında kabul edilen hakem hadisesinden dolayı, kendilerine “Hâriciler” denilen bir fırka meydana çıkıp “Hüküm Allah’ındır” diyerek Hz. Ali’yi kararından dönüp tövbe etmeye davet etmiştir. Bu davete uymayan Hz. Ali savaş alanında yalnız bırakılmıştır. Kendilerini Muhakkime olarak adlandıran bu fırka Hâricî olarak adlandırılmaktan hoşlanmazlar. Bu ismin kendilerine düşmanları tarafın küçük düşürülmek için verildiğini savunurlar.

Kendilerini Muhakkime olarak adlandıran bu fırka diğer İslami mezheplere karşı sergilemiş oldukları aşırı ve sert tutumlarından dolayı pek tanınmayıp dışlanmışlardır. İbâdiyye fırkası da bu mezhepten çıkıp ılımlı bir üslûp benimsediğinden günümüze kadar ulaşma imkânı bulabilmiş tek koludur. Ebû Ya’kûb Yusuf b. İbrahim el-Vercelânî (ö.570/1175) de İbâdiyye mezhebinin önde gelen âlimlerindendir. Vercelânî, gördüğü eğitim ve yaşadığı çevrenin de etkisiyle mezhebî taassuptan biraz sıyrılarak daha objektif fikirler ortaya koyabilen bir âlimdir. Bu makalemizde bir İbadî âlimi olan Vercelânî’nin konu hakkındaki görüşlerinden hareketle İbâdiyye mezhebinin sahâbîler hakkındaki görüş ve fikirleri ele alınacaktır. Sahâbîler, mümin olarak Hz. Peygamber’i gören, onunla arkadaşlık etmiş olup bu imanla vefat eden ve İslam dininin temel kaynakları olan Kur’an ve Sünneti bize kadar ulaştıran ilk nesildir.

Anahtar kelime: Hadis, Sahâbe, Hâricîyye, İbâdiyye, Vercelânî.

VERCELÂNÎ’S VIEW OF THE SAHÂBAH AN İBÂDÎTH SCHOLAR

Abstrack

The Quran and the Sunnah, which are the main sources of the Islamic religion. The efforts, efforts and sacrifices of the sahabah cannot be denied in reaching us from the Prophet. In this study, the view of the Ibadis, an Islamic sect, towards the sahabah will be discussed. Especially the definition and scope of the concept of sahabah, and who is considered as sahabah, Hz. Whether those who saw the Prophet are considered sahabah or not, their views on justice and whether their words are evidence in religion will be examined. In Islamic history, after the martyrdom of Osman, various disagreements and, as a result, conflicts and wars broke out among Muslims. The Battle of Cemel and then the "Battle of Siffin" took place between Ali (d.40/661) and the then Governor of Damascus Muawiyah (d.60/680). Due to the referee incident accepted between the two sides in this war, a sect called "Kharijites" emerged and called Ali to repent of his decision, saying "The decision belongs to Allah." Ali, who did not comply with this invitation, was left alone on the battlefield. This sect, which calls itself Muhakkime, does not like to be called Kharijites. They argue that this name was

given to them to humiliate their enemies. This sect, which calls itself "Muhakkime", is not well known and has been excluded due to its extreme and harsh attitudes towards other Islamic sects. Since the Ibadiyya sect emerged from this sect and adopted a moderate style, it is the only branch that has survived to this day. Abu Yakub Yusuf b. İbrahim el-Vercelânî (d.570/1175) is one of the leading scholars of the Ibâdîyye sect. Vercelânî is a scholar who, with the influence of the education he received and the environment in which he lived, was able to get rid of sectarian bigotry and put forward more objective ideas. In this article, the views and opinions of the Ibadiyya sect about the companions will be discussed, based on the views of Vercelânî, an Ibadi scholar, on the subject. The sahabah, as believers, It is the first generation that saw the Prophet, befriended him, died with this faith, and brought down to us the Quran and Sunnah, which are the basic sources of the Islamic religion.

Key words: Hadith, Sahabah, Kharijites, İbâdîth, Varjalanî.

Giriş

İslam Tarihine bakıldığında, bu dinin günümüze kadar ulaşmasında Hz. Peygamber'e iman edip onunla her zorluk ve sıkıntılara katlanan sahâbîlerin rolünün büyüklüğü anlaşılır. Bu nesil Hz. Peygamber ile beraber yaşayıp onu yakından tanıma fırsatı bulduğundan onun din ile ilgili hal, hareket ve sözlerine yakından şahit olma şansı bulabilmişlerdir. Hz. Peygamber'den edindikleri bilgileri de sonraki nesle aktarmaları suretiyle, bu bilgilerin günümüze kadar ulaşabilmesine katkı sağlamışlardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashâb arasında siyasi vb. bazı çekişmelerin yaşandığı fitne döneminin varlığı bilinmektedir. Bu fitneler neticesinde Müslümanlar arasında siyasi ve itikâdî ayrılıklar baş göstermiştir. Tarihte Hâriciler olarak bilinen fırka da bu ayrılıkların neticesinde ortaya çıkmıştır.²

İslam mezhepleri tarihinde Hâricîyye mezhebi, itikâdî ve siyasi olarak ortaya çıkan ilk fırkalardandır. Bu mezhebin günümüze ulaşan tek kolu da İbâdîyye fırkasıdır.³ Bu makalemizde, bir İbâdî âlimi olan Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim el-Vercelânî'nin (ö.570/1175) Sahâbeye bakışını ele almaya çalışacağız. Zira mezhep içerisinde önemli bir ağırlığı olan bu âlimden yola çıkarak İbâdîlerin sahâbeye bakışlarına dair ipuçları yakalamaya gayret edeceğiz.

² Makâlât ve fırak müellifleri, İbâdîyye mezhebinin İslâm dünyasının temel itikâdî mezhepleri arasında saymamışlar, onu daha çok Hâricîyye mezhebinin bir alt kolu olarak görmüşlerdir. Belhî, *Makâlât*, 83; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, 1413, 1/114.

³ Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ'bi Belhî, *Kitâbu'l-Makâlât Ve Ma'ahu 'Uyûnu'l-Mesâil Ve'l-Cevâbât*, thk. Hüseyin Hansu ve diğerleri (Amman, 2018), 83; Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, thk. Ahmed Fehmî Muhammed (Beyrut: Daru'l-Maarif, 1413), 1/114.

Yukarıda hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştığımız Hâricîlerin gerek sahip oldukları kötü şöhret ve gerekse bizlerden uzak olup sayılarının az olmasından haklarında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bu çalışmamızdaki bir gayemiz de bir nebze de olsa bu fırka hakkında biraz daha bilgi sahibi olabilmektir.

Hâricîyye mezhebi kendi içerisinde bölünerek çeşitli fırka ve gruplara ayrılmıştır. İbâdiyye fırkası da Basra'da 65/685 senesinde Nâfi' b. Ezrak'ın (ö.65/685) aşırı görüşlerinden dolayı, Abdullah b. İbâd'ın (ö.86/705) öncülüğünde Hâricîyye mezhebinden ayrılarak daha mutedil bir fırka olarak ortaya çıkmıştır. Ancak İbn Hazm'ın kaydettiğine göre İbâdiyye mezhebinin asıl kurucusu Câbir b. Zeyd'tir. (ö.93/711-712) İbâdiyye mezhebi sahip olduğu dini görüş ve fikirleriyle diğer Hâricî gruplardan farklılık göstermektedir.⁴

İbâdîler, kendilerini daha çok, Hz. Ali'nin (ö.40/661) hilafeti döneminde Şam Valisi iken isyan eden Muaviye'ye (ö.60/680) karşı Sıffin Savaşında Hz. Ali tarafında savaşan grup olarak tanımlarlar. İbâdîler; Hz. Ali ve Hz. Muaviye taraftarlarının Hakem Olayını kabul etmeleriyle "Hucurat" suresinde bulunan bir ayeti⁵ esas alıp hakem olayını reddederek, Hz. Ali'yi savaş alanında terk ederek kendilerini "Muhakkime"⁶ olarak adlandıran bir fırkanın devamı olarak görmektedirler.⁷

Çalışmamızın konusunu oluşturan Vercelânî hakkında kısaca bilgi vermek konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Başta İbâdîlerin kendi kaynakları olmak üzere değişik eserlerden toplanılan bilgiler, bizlere Vercelânî hakkında bir ön izlenim vermektedir. Vercelânî, hicri altıncı asırda yaşamış, başta hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimler olmak üzere birçok alanda eserler yazmış velut bir âlimdir. Onun yaşadığı dönem ve içinde yetiştiği çevre dikkate alındığında çok yönlü ve aşırıya kaçmadan mutedil bir çizgide yürümeye çalışan bir âlim olduğu anlaşılır. Vercelânî'nin babası, Kays b. Aylan kabilesinden; annesi ise Gasan Kabilesindendir.⁸ Vercelânî'nin doğup büyüdüğü memleket olan Vercelân; coğrafi çevre, siyasi ortam, iktisadi hayat ve dini yaşam bakımından bulunduğu coğrafyada dönemin önemli merkezlerindendir. Rüstemiyye devletinin Şîi Fatımîler tarafından yıkılmasından sonra burada

⁴ İbn Hazm, Ebû Ahmed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zahirî, "el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal", ed. Muhammed Ali Sabih, 1348, 4/144. Alia Sereen, *Ehl-i Sünnet ve İbâdiyye'ye Göre Hadis –Ma'mer b. Râşid'in Câmi'i (ö. 153/770) ve Rebî' b. Habib'in Müsned'i (ö. 171/788) Örneği* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 35.

⁵ Hucurat, 49/9.

⁶ Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevâhir*, thk. Kemal Hasan Mer'i (Mekteba el-Asriyya, t.y.), 2/307.

⁷ Ebû Rebi' Süleyman Bârûnî, *Muhtasârü Tarihi'l-İbâdiyye* (Mektebetu's-Şamile el-İbâdiyye, t.y.), 36.

⁸ Vercelânî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim es-Sidrâtî, *Rihletü Vercelânî*, thk. Yahya b. Buhun Hacı Muhammed (Asimetü's-Sekafetü'l-Arabiyye: Vizâretu's-Sekafetu'l-Cezâir, 2007), 72-73; Enver b. Amâre Ahmed Fayzî, *Ebu Ya'kûb Yusuf b. İbrahim el-Vercelânî ve Devruhu fi Fikri İbâdiyye* ((Cezayir: Camiâtu's-Şehid Hamehu Li-Hader, 2018), 47.

yaşayan İbâdî âlimleri başta Vercelân olmak üzere dağlık ve çöl alanlara doğru kaçıp yerleşmişlerdir. Bu âlimler, gittikleri yerlerde ilmi tedrisata devam ederek bulundukları ortamı ilim merkezi haline getirmişlerdir.⁹

Vercelânî, Afrika'nın güneyinde kendi döneminin en önemli İbâdî âlimlerindendir.¹⁰ Başka bir İbâdî âlimi olan Dercînî'nin (ö.670/1271-72 [?]), "Tabakât" adlı eserinde, İslam ümmetinin ilim, fazilet ve güzelliklerini kendisinde cem eden anlamında "Bahru'l-ilm" sıfatıyla andığı¹¹ Vercelânî, 500/1106 senesinde¹² günümüzde Cezayir'in hâkimiyetinde olan Vercelân'ın bir köyü olan Sidrâte'de dünyaya gelmiştir. Ailesiyle beraber yaşadığı bu ilk senelerde ilk eğitim ve öğrenimini de burada¹³ müçtehid ve hafız olan Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ebû Zekeriyâ ve Ebû Süleyman Eyyûb b. İsmâil gibi önemli âlimlerden aldı.¹⁴ Ayrıca Vercelân'da Ahmed b. Mahmud b. Bekr, Abdülazîz es-Semînî, Muhammed b. Yusuf Ettâfeyyîş gibi başka önemli âlimler de yetişmiştir.¹⁵ Çevresinin, arkadaş ve akrabalarının gözlemleriyle orta halli bir hayat yaşadı. Kişilik olarak yüksek ahlaklı ve insanlara karşı mütevazı birisiydi. Kendisine sorulan hiçbir soruyu yanıtsız bırakmaz, muhatabının ihtiyacına göre cevaplar verirdi.¹⁶

1. Vercelânî'ye Göre Sahâbe Tarifi

Çalışmamızın daha iyi anlaşılabilmesi için sahâbî kavramı hakkında bilgi vermek uygun görüldü. Arapça bir kavram olan sahâbe, bir arada bulunmak, sohbet ve arkadaşlık etmek anlamlarına gelen, dördüncü baptan çekimi yapılan "Sahibe" fiil kökünden gelmiş bir kelime olup bu fiilin ismi mensubu olan "Sahâbî" isminin çoğuludur.¹⁷ Sohbet, muhabbet, arkadaş, yoldaş gibi anlamlara gelir. Sehâbet, kendisiyle haşır neşir olunmuş kişi demektir. Bazen de bu kelime, kişiyi başkalarından muhafaza etmek anlamında kullanılır¹⁸ ve denilir ki;

⁹ Fayzî, *Vercelânî ve Devruhu*, 47.

¹⁰ Martin H. Custers, *Bibliyografya el-İbâdiyye*, trc. Muhaymid Umâdî ve Hatice Kerir (Uman Sultanlığı: Vizâretü'l-Evkâf li Şu'uni'd-Dinîyye, 2012), 2: 1/756.

¹¹ Şeyh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Saîd Dercînî, *Tabakâtü'l-Meşayih Bi'l-Mağrib* (Beyrut, 1974), 2: 2/491.

¹² Mustafa Salih Bâcû, "Vercelânî, Ebû Ya'kûb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43/50, erişim: 25 Eylül 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vercelani-ebu-yakub>.

¹³ Custers, *Bibliyografya*, 2: 1/756.

¹⁴ Bâcû, "Vercelânî", 43/50.

¹⁵ Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim Vercelânî, *ed-Delil ve'l-Burhan*, thk. Salim b. Hamed el-Harisî (Uman Sultanlığı: Vizâretü't-Turâsî'l-Kavmiyye, 1983), 1/9.

¹⁶ Şemmâhî Ahmed b. Saîd b. Abdulvahit, *Kitabu's-Siyer*, thk. Ahmed b. Saîd b. es-Siyabî (Maskat, 1987), 1/147.

¹⁷ Muhammed b. Mükrim b. Ali İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 7/85; Uğur Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözcüğü*, 2. Bs (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 334; H. Musa Bağcı, *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, 1. Bs (Avrasya Yayınları, 2004), 15-16; Bünyamin Erul, *Sahâbe'nin Sünnet Anlayışı*, 10. Bs (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 1.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/519.

“Sahhabeke’l-lah” Allah seni korusun ve yakınında olsun.¹⁹ Bazen de kişiyi bir şeyden men etmek, mahrum bırakmak anlamlarında kullanılır: “Ve ashabe fulanun” yani falanca kişiyi men etti. Aynı anlamın (*la yushabun*) bir ayete kattığı anlam da şöyledir: “Onlar bizim tarafımızdan bir yakınlık ve destek bulamazlar.”²⁰ Bu ayet hakkında Zeccac şu yorumu yapmaktadır: “İlahları, onlara bir yarar sağlayamadığı gibi, bizim de destek ve yakınlığımızı kaybetmelerine sebep olacak, demektedir. Yani burada Allah şirk koşanların ahirette bu tapmış oldukları putlardan bir hayır görmeyecekleri gibi Allah’a şirk koştuklarından dolayı kendilerinin günahlarıyla baş başa bırakılacağı anlatılmaktadır.” Katâde ise burada “la yushabun” dan maksadın, ‘onlar Allah’tan hiç bir hayır göremezler’ olduğunu belirtmiştir.²¹

Sahâbe kavramının terim anlamına baktığımızda, usûlcüler ile hadisçilerin konuya yaklaşımlarının farklı olduğu görülür. Usûlcülere göre sahâbe, Hz. Peygamber’in sünnetini ondan öğrenmek ve böylece ona uymak gayesiyle uzun bir süre kendisiyle beraber kalan kimselerdir. Binaenaleyh, kısa bir süreliğine dışarıdan gelen ve Hz. Peygamber’i görüp akabinde hemen ayrılan kişiler, usûlcülerin tanımına göre sahâbe kavramına dâhil olmazlar. Buna göre usûlcüler bir kişinin sahâbe olabilmesi için altı ay veya daha fazla bir süre Hz. Peygamber ile beraber kalması gerektiğini söylemişlerdir. Sahâbe olabilmek için Hz. Peygamber ile beraber kalmanın süresi kesin değil, takriben belirlenmiş bir süredir.²² Hadisçiler ise süreyi bu kadar uzun tutmazlar. Onlara göre Hz. Peygamber ile bir anlık beraberlik, çok kısa bir sohbet hatta onu bir defa görmek bile sahâbî olmak için yeterlidir.²³ Ebû Ömer es-Sûfî, sahâbeyi, Hz. Pegamber’i iman üzere görüp imanından irtidad etmeyen, ondan bir şeyler aktaran ve iman üzere ölen kişi olarak tanımlar.²⁴

Yapılan bu tanımları Hz. Peygamber’in ashâbı hakkında düşündüğümüzde; sahâbe, Hz. Peygamber ile beraber olup onunla haşır neşir olan, onu müdafaa edip her türlü kötülöklere karşı koruyan kişiler anlamında kullanılmıştır.²⁵

¹⁹ Muhammed Murtazâ el-Hasani Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs min Cevahiri’l-Kamus*, thk. Abdussettar Ahmet Ferec (Kuvveyt: Matbaatu Hukumu’l-Kuvveyt, 1385), 3/188.

²⁰ Enbiya, 21/43.

²¹ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil’Ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr Şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr*, thk. Ahmed Abdusselâm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2018), 3/52; Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs*, 3/188.

²² Erul, *Sahâbe’nin Sünnet Anlayışı*, 5; Bağcı, *Sahâbe*, 16.

²³ Erul, *Sahabe’nin Sünnet Anlayışı*, 5; Bağcı, *Sahâbe*, 16; Ebû’l-Fazl Şehabeddin İbn Hacer Ahmed b. Ali Askalânî İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri’ bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdulkakî, Muhibuddin el-Hatib (Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 1379), 7/7; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 69; Ebu Amr Osman b. Abdurrahman İbn Salâh, *Mukaddimetü İbn Salâh fi Ulumi’l-Hadis* (Kahire: Mektebetü Mütenebbî, t.y.), 146.

²⁴ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/149; Ebû Amr Osman b. Halife Sûfî, *Kitabu’s-Sualat* (Çardaye, Cezair: Cem’iyyetü Ebû İshak, t.y.), 183-184; Ahmed b. Yahya b. Ahmed el-Kindî Kindî, *Ulumu’s-Sünne İnde’l-İbadiyye* (Cami’atu’z-Zeytuniyye, Vizaratu’t-Ta’limu’l-İlim, el-Me’hedü A’la li Usûli’l-Hadis, 2005), 319.

²⁵ Kindî, *Ulumu’s-Sünne*, 319.

Vercelânî ise sahâbî tanımını “Hz. Peygamber hayattayken onu görüp ona iman eden herkeştir.”²⁶ şeklinde yapmıştır. “İman ettiği halde kör olarak Hz. Peygamber’e mülaki olup onu duyan veya sağır olup Hz. Peygamber’e mülaki olup onu gören kişi, eğer Hz. Peygamber’in sözlerinden veya fiillerinden bir şeyler idrak etmişse sahâbidir.” demektedir. Ona göre aynı zamanda çocuk olup bülüğ çağından önce Hz. Peygamberi gören ve onun fiil veya sözlerinden bir şeyler idrak edenler de sahâbedendir.²⁷

Bazı İbâdî âlimlerin sahâbe tanımlarına bakıldığında ilginç bazı ayrıntılar dikkat çeker; örneğin sahâbe tanımında Vercelânî’nin izinden giden et-Telâtî (ö.967/1560), sahâbe terimini biraz daha genişleterek, bazı kurallar ekler. Ona göre; sahâbe, Hz. Peygamber’i idrak edip onun kelamını işiten, irtidad etmeyen, bu şekilde Hz. Peygamber’e sadık bir mümin olarak kalabilen erkek veya kadın, köle veya hür kişilerdir. Telâtî’ye göre, kendisinde küfür emareleri beliren ve sahâbeye düşmanlık yapan kişi, sahâbe olma vasfını kaybetmiştir. Kısacası iman üzere Hz. Peygamber’i gören ve işiten kişi sahâbidir. Bu kişi Hz. Peygamber’den bir şey rivâyet etmeyip onunla fazla muaşeretini olmasa bile sahâbeden sayılır.²⁸ Burada görüleceği üzere Telâtî, Vercelânî’nin yaptığı tanımı biraz daha açarak konuyu daha anlaşılır hale getirmiştir.

Kutub Muhammed Ettafeyyîş (ö.1332/1914) gibi müteahhirin İbâdî ulema ise sahâbiyi; bir anlık dahi olsa Hz. Peygamber ile mülaki olup ona iman eden kişi olarak tanımlar.²⁹ Hilfan b. Cemil es-Siyabî (ö.?) de sahâbenin, iman üzere Hz. Peygamber ile bir araya gelen erkek veya kadın kimseler olduğunu söylemektedir. Ona göre bunların uzun bir süre Hz. Peygamber’in sohbetinde kalmaları veya ondan rivâyette bulunmaları şart değildir.³⁰

Genel olarak Hz. Peygamber’i Müslüman olarak görüp Müslüman olarak ölenlere sahâbî denir. Fakat bi’seten önce veya sonra Hz. Peygamber hayattayken onun getirdiklerine iman etmeyip Hz. Peygamber’in vefatından sonra iman ederlerse bunlar sahâbe sayılmazlar, ancak sahâbeyi gördüklerinden tâbiînden sayılırlar. İman ettikleri halde Hz. Peygamber’den uzakta oldukları için onu görme imkânı bulamayanlara da -Necaşi gibi şahıslara- muhadram denilir ve bunlar da sahâbe sayılmazlar. Bu konuda sahâbe kavramının farklı şekillerde tanımı yapılmıştır. Bazıları Hz. Peygamber’i idrak eden her Müslümanın sahâbe olduğunu söylemiş, bazıları ise Hz. Peygamber’i her ne hal üzere olursa olsun gören kişinin daha sonra Müslüman

²⁶ Kindî, *Ulumu’s-Sünne*, 320.

²⁷ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/149; Bağcı, *Sahâbe*, 17; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 376.

²⁸ Ebû Hafs Amr b. Ramazan el- Cerbî Telâtî, *Ref’u’t-Terâhî, Şerhu Muhtasaru’s-Şemmâhî* (Gardaye, Cezâyir: Mektebetü’l-Hac Said Muhammed, t.y.), 195.

²⁹ Muhammed b. Yusuf Ettafeyyîş, *Şehu’n-Nil ve’s-Şifau’l-Alil*, 2. Bs (Beyrut Lübnan: Mektebetü’l-İrşad, Cidde, Daru’l-Feth, 1393), 1/9.

³⁰ Halfan b. Cemil Siyabî, *Fusulu’l-Usûl* (Saltanatu Uman: Vizâretu’t-Turâsî’l-Kavmî ve’s-Sekafe, 1402), 356.

olarak ölmüş olması şartıyla sahâbî sayılacağını bildirmiştir. Bir diğer görüşe göre ise sadece Hz. Peygamber'i gören ve ondan rivâyet edenler sahâbîdir. Buna göre bunların Hz. Peygamber'in rivâyetlerini toplaması ve uzun bir süre kendisiyle arkadaşlık etmeleri gerekir.³¹

2. Sahâbe Kavramının Kapsamı

Sahâbe kavramının terim anlamı hakkında İslâm âlimlerince değişik tanımlar yapılmış, yapılan tanımlara göre kimlerin sahâbî olup olmadığı hakkında farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Yapılan bu tanımlar bazen pek çok sahâbîyi tanımın dışında bırakacak kadar dar, bazen de sahâbî olmayan kişileri de içine alacak kadar geniş tutulduğundan eleştirilmiştir.³² Misal olarak sahâbî kavramının tanımını ilk yaptığı söylenen Saîd b. Müseyyeb, (94/713) “Hz. Peygamber ile beraber bir veya iki sene arkadaşlıkta bulunan yahut onunla beraber bir veya iki gazveye iştirak eden kimse sahâbe sayılır.”³³ demiştir.

Bu tarife göre Hz. Peygamber ile savaşa katılmayan birçok sahâbî bu tanımın dışında kaldığı görülmektedir. Zaman zaman Ali b. Medinî (ö.234/848-49), Vâkidî (ö.207/823), Buhârî (ö.256/870) ve Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) gibi âlimlerce yapılan farklı sahâbe tanımları olmuş ama bu tanımlar tam kapsayıcı olmayıp eksik görüldüğünden genel kabul görmemişlerdir.³⁴ Sonuç itibarıyla İbn Hacer tarafından yapılan “Hz. Peygamber'e mümin olarak mülaki olan ve Müslüman olarak vefat eden kimse” şeklindeki tanım daha kapsamlı olması itibarıyla cumhur tarafından kabul görmüştür.³⁵

Vercelânî'ye göre Hz. Peygamber'den sonra sahâbe dönemi, sahâbe döneminden sonra tâbiîn döneminin başladığına dair ümmet icma halindedir. Bu dönemden sonra ise tebeu't-tâbiîn dönemi başlamaktadır. Aynı şekilde Vercelânî, her bir tabakayı elli yıl olarak kabul eder.³⁶ Buna göre Hz. Peygamber 11/632'de vefat ettiğine göre sahâbe dönemi 61/680, tâbiîn dönemi 111/729, tebeu't-tâbiîn dönemi ise 161/777 senesinde son bulmuştur. Buna göre Vercelânî bu süreyi bir kişinin ilim ile geçireceği yaşam süresine göre belirlemiş olmalıdır. Bununla beraber, genel geçer kabule göre sahâbe dönemi 110/728 senesinde³⁷, tâbiîn dönemi ise 180/796, tebeu't-tâbiîn dönemi ise 220/835 senesinde son bulmuştur.³⁸

³¹ Bedruddin Ahmed b. Said Şemmâhî, *Şerhu Muhtasaru'l-Adl ve'l-İnsaf*, t.y., 470.

³² Mehmet Efendioğlu. “Sahâbe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009. 35/491.

³³ Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî Ulûmi'r-Rivaye*, thk. Thk. Ebû Abdullah es-Surkî, İbrahim Hamdi el-Medenî (Medinetü'l-Munevvere: Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.), 50.

³⁴ Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâ'isu'l-Hasis Şerhu İhtisâri Ulumi'l-Hadis*, 2. Bs, 1370, 174-176.

³⁵ Ebü'l-Fazl Şehabeddin ibn Hacer Ahmed b. Ali Askalanî İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 7-9; Efendioğlu, “Sahâbe”, 35/491.

³⁶ Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf fî Marifeti Usuli'l-Fıkhi ve'l-İhtilâf*, 2. Bs (Uman Sultanlığı: Vizâretu't-Turâsi'l-Kâvmi, 1984), 2/6. Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsaf*, 2/6.

³⁷ Nitekim Hz. Peygamber, vefatından kısa bir zaman önce “Yüz sene sonra bugün hayatta olanlardan hiç kimse kalmayacak” (Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 217) buyurmuştur.

³⁸ Çakan İsmail Lütfü, *Hadis Usûlü*, 17. Bs (İstanbul: İfav yay., 2008), 71.

3. Küçük Yaşta Sahâbî Olanlar

Vercelânî'ye göre; küçük yaşta sahâbî olanlar, akledecek yaşta olmaları ve Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden bir şeyler duymuş veya işitmiş olmaları gerekir. Devamla Vercelânî konuyu örneklerle açıklar; örneğin Muhammed Hâtib'in anlattığı bir olayda şu ifadeler geçer: “Başıma bir olay geldi ve elim yandı. Annem beni bir bahçede oturan bir adama götürdü ve ona ya Resulallah dedi. O da, buyur söyle diye karşılık verdi. Sonra annem beni ona yaklaştırarak, benim oğlumun başına bir iş geldi ve eli yandı dedi. Hz. Peygamber elime üfleyerek anlamadığım bazı şeyler söyledi. Bu kelamın ne olduğunu anneme sorduğumda annem, Hz. Peygamber'in “Ey sıkıntının Rabbi sıkıntıyı gider ve şifa ver, şâfi’ olan ancak sensin. Senden başka şâfi’ yoktur” şeklinde dua ettiğini söyledi.”³⁹ Bu şekilde Muhammed Hatib daha çocuk denecek yaşta olmasına rağmen duymuş olduğu bu rivâyeti aktarmış ve bu rivâyetinin bu şekilde kabul görmesi, onun Hz. Peygamber'i küçükken görmesine rağmen sahâbeden kabul edilmesine delil olmuştur.⁴⁰

Başka bir örnek vermek gerekirse; Muhammed b. Lebid b. Fedale ed-Defrî, kendisi Hz. Peygamber'in vefatından önce doğmuştur. O, Hz. Peygamber'in kendisine ismini vermesiyle meşhur bir sahâbîdir. O Hz. Peygamberi idrak etmiş, Hz. Peygamber onun başını meshetmiş, yaşlandığında bile Hz. Peygamberin meshettiği yer hariç bütün saçı beyazlamış olmasına rağmen, Hz. Peygamberin dokunduğu yerin simsiyah olmasıyla meşhur olmuştur.⁴¹

Bu saydıklarımızdan başka bir de Amr b. Ebû Talha da vardır. “Hz. Peygamber onu gördüğünde elinde “Nuğeyr” adında ötücü bir kuş vardı. Hz. Peygamber kendisine doğru gelince o kaçtı. Hz. Peygamber kendisine ya Ebû Umeyr, Nuğeyrcik ne yapıyor diye sormuştur.”⁴² Muhammed b. Ebûbekir-i's-Sıddik, Muhammed b. Ebû Huzeyfe ve Muhammed b. Amr b. Hazm bunların hepsi de çocukluk döneminde Hz. Peygamber'i görmüşlerdir. Ayrıca Yusuf b. Abdullah b. Selam da daha kendileri çocuk yaşta iken Hz. Peygamber ile oturmuşlardır. Hz. Peygamber onun başını mesh ederek ona Yusuf ismini vermiştir. Onun Hz. Peygamber'i gördüğü ve ondan arpa ekmeği aldığı ve ekmeğin üzerine hurma koyduğu ve kendisinin de bunları yediği rivâyet edilir.⁴³

³⁹ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/149.

⁴⁰ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/149.

⁴¹ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/148.

⁴² Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/148.

⁴³ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/149.

Vercelânî, yukarıda zikrettiği örneklerde, buluş çağından önce Hz. Peygamber ile karşılaşan kişileri, Hz. Peygamber'den bir şeyler idrak etmiş olmaları şartıyla sahâbe olarak kabul etmektedir.⁴⁴

Fakat aklî melekesini kaybeden biri Hz. Peygamber'i gördüğünde sahâbe olmaz.⁴⁵ Buna göre aklî melekesi yerinde olmayan insanın, şuuru, mükellefiyet ve sorumluluk bilinci yerinde olmadığından Hz. Peygamber'i tam olarak idrak edemez ve bu nedenle ondan aktardığı rivâyeti de kabul edilemez. Dolayısıyla Vercelânî'ye göre, akli olmayan kişi Hz. Peygamberi görüp onunla mülaki olsa bile sahâbeden sayılmaz.

4. Kişinin Sahâbî Olduğunu Belirten Lafızlar

Vercelânî'ye göre söyleyenin sahâbî olduğuna delil teşkil eden bazı lafızlar vardır. Örneğin kişi ben, Hz. Peygamber ile sohbet ettim, biz Hz. Peygamber'in ashâbındanız veya öyle şeyler söyler ki bu söylediklerinden onun Hz. Peygamber'in ashâbı olduğu anlaşılır. Örneğin Hz. Peygamber'in kendisine herhangi bir konuda emir verdiğini söyleyen biri, sözü ve haberi kabul edilen sadık biri ise sahâbî olduğuna hükmedilir.⁴⁶ Şemmâhî (ö.921/1522) ise bu konuda, "Eğer kişi Hz. Peygamber'in asrında yaşamış, adil bir mümin ise, ben Hz. Peygamber'in sohbetinde bulundum veya ben sahâbedenim dese bu dediği kabul edilir." demektedir. Çünkü görünürde bu kişi sadıktır ve bu duruma engel herhangi bir şey yoktur.⁴⁷

Vercelânî, kişinin sahâbî sayılabilmesi için yukarıda zikretmiş olduğumuz lafızları tek başına yeterli görmez, bu söylediklerini ispatlayacak delillerin de olması gerektiğini belirtir. Örneğin kişi ben kölesiydim beni azat etti veya ben onun mevlasıyım gibi delillerin olması gerekir.⁴⁸ Şemmâhî ise Hz. Peygamber beni bir yere gönderdi veya ben falanca gazvede onunla beraberdim veya onunla falanca yerde karşılaştım gibi lafızlar, söyleyenin sahâbî olduğuna delil olabilir demektedir.⁴⁹ Görüldüğü gibi burada Vercelânî kendi mezhebindeki bazı âlimlere muhalefet etmiş, kişinin sahâbî olduğuna dair bazı lafızları kullanmasını tek başına yeterli görmemiş bunun yanında bu söylediklerini ispatlayacak delillerin de olması gerektiğini söylemiştir. Buna göre bu konuda Vercelânî'nin görüşü daha sağlam görünmektedir.

5. Sahâbe'nin Adaleti

Bir râvide aranılacak en önemli özellik, adalet vasfıdır. Bu nedenle hadis usûlünde rivâyet zincirinde Hz. Peygamber'den sonra gelen sahâbe değerlendirmesinde, onların adaleti

⁴⁴ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/149.

⁴⁵ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/150.

⁴⁶ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/160.

⁴⁷ Şemmâhî, *Muhtasaru 'l-Adl*, 451.

⁴⁸ Vercelânî, *el- 'Adl ve 'l-İnsâf*, 1/160.

⁴⁹ Şemmâhî, *Muhtasaru 'l-Adl*, 452.

önemli bir yer tutmaktadır. Konu hakkında değerlendirme yapan Vercelânî, “Mümin, fasık ile bir olur mu? Elbette bunlar bir olamazlar.”⁵⁰ ayetinden hareketle adil bir râvinin haberini reddetmek o kimseyi fasık olarak kabul etmek anlamına gelebileceğini söylemiştir. Vercelânî, adil bir râvinin rivâyetinin mutlak surette kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁵¹ Yukarıda zikrettiğimiz ayetten de anlaşılacağı üzere adalet vasfının en önemli şartı imandır. Buna göre iman sahibi râvinin adaleti kabul edilir. Fasık kişi ise imana muhalif hareket ettiğinden adaleti kabul edilmez dediği anlaşılmaktadır.

Vercelânî, akli noksan olanın veya temyiz kabiliyetinden mahrum olan bir râvinin aktarmış olduğu haberi pek güvenli bulmamaktadır.⁵² Bunun sebebi de kendisinde bu eksikliklerden bulunan sahâbide bazı zapt kusurlarının olabilmesidir.⁵³ Buna göre Vercelânî’nin râvide aradığı ikinci şart da zapt özelliği olduğu söylenebilir. Bu da bize Vercelânî’nin hadis ilmine dair edinmiş olduğu ilimlerin, içinde yaşadığı zaman ve mekândan etkilendiği ve onun da kendi zamanındaki genel geçer ilmi benimsemiş olduğunu göstermektedir.

Sahâbenin adaleti ile ilgili olarak, acaba sahâbenin hepsi adil midir? Yoksa değil midir? Vercelânî bu konuda üç görüşün varlığından söz eder. Ona göre;

Birinci görüş sahâbenin hepsinin adil olduğu yönündedir: Bu görüş, Ehl-i Hadis, Haşviyye, Mürcie ve Ehl-i Sünnet’in görüşüdür. Vercelânî de sahâbenin, Kur’ân’da geçtiği gibi âdil, temiz, kötülükten uzak ve sahip oldukları çeşitli vasıfları nedeniyle övüldüklerini belirtir.⁵⁴ Hz. Peygamber de hadislerinde sahâbeyi övmüştür. Nitekim Hz. Peygamber sahâbe hakkında: “خير الناس قرني، ثم الذين يلونهم، ثم يأتي قوم يحبون السمعة تسبق يمين احدهم شهادته” “İnsanların en hayırlıları benim zamanımda yaşayanlar, sonra bu zamandan sonra gelenlerdir. Sonra bir fırka gelir, bunlar rahatlıktan hoşlanır, her birinizin yemin edişi onların (hepsinin) şهادetlerinden daha üstündür.”⁵⁵ buyurmuştur. Söze devamla Vercelânî, Hz. Ali de Hâricîlerin şahitliğini – sahâbe tabakası içinden sayılabileceği için - kabul edilebileceğini belirtmiştir.⁵⁶ Vercelânî, konu ile ilgili olarak bazı Müslümanlar, bütün sahâbenin adil olduğunu kabul ederler. Veleve ki bunlar bazı şeyleri istedikleri gibi yorumlasalar bile, sahâbenin hepsinin de has olsun âmm olsun velayet ve adaletlerini kabul ederler. Onlar için bunların ne hal üzere olduğu önemli

⁵⁰ Secde, 32/18.

⁵¹ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/134.

⁵² Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/139.

⁵³ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/143.

⁵⁴ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/147.

⁵⁵ Tirmizi, “Fiten”, 45; Müslim, “Fedâilu’s-Sahâbe”, 52; Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/147.

⁵⁶ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/152.

değildir. Lakin kişide irtidad halinin görülmesi durumunda bunlardan sakınırlar. Çünkü o zaman kişi sahâbî olma vasfını, irtidad etmesinden dolayı kaybetmiş olur.⁵⁷

İkinci görüşe göre, sahâbîlerin arasında ayırım yapmak gerekir: Bu görüşü benimseyenlere göre Hz. Ebûbekir, Ömer ve Osman dışındaki sahâbe hakkında dikkatli olmak gerekir. Durumlarının iyice araştırılması gerekir. Çünkü bir kısım sahâbe Ridde Olaylarına dâhil olmuş, hatta bazılarının dinden döndüğü de görülmüştür.⁵⁸

Buna göre Vercelânî'nin konu hakkındaki değerlendirmesi; kimilerine göre sahâbenin bazısı adil, bazısının da adil olmadığıdır. Ona göre şüphesiz bu da ümmetin yani İbâdîlerin görüşüdür. Bunlardan şaz haber rivâyet edenin rivâyeti reddedilir. Ali, Talha ve Zübeyir'in tek başlarına şehadetleri kabul edilirken toplu halde bir konu hakkında birleşmeleri durumunda şehadetleri reddedilir. Çünkü içlerinde fasıklar vardır. Bunların halleri tam olarak bilinemez. Bazıları da bunların her birinin başkalarıyla beraber şehadetleri kabul edilir derler. Fakat İbâdîler bunların kendi aralarındaki şehadetlerini kabul etmemişlerdir. Bazıları da Hz. Osman'ın fasıklığına hükmederek şehadetini reddetmişlerdir. Bu görüş bizim (İbâdî) ve kaderiyenin görüşüdür demiştir.⁵⁹

Üçüncü görüşe göre tevakkuf etmek gerekir: Bu görüşü savunanlar ise sahâbenin adaleti hakkında kesin bilgiye sahip olunamayacağını savunurlar.⁶⁰ Bunlar tevakkuf etmeyi tercih ederler ve onların adaletini araştırmazlar. Bunlara göre onların adaleti fitneden önce de sonra da sabittir. Bazıları ise sahâbenin fitneden önce adil olduğu, sonrasında ise durumlarının araştırılması gerektiğini düşünmektedirler. Sahâbenin adaletinin mutlak anlamda hem fitneden önce, hem de sonra sabit olduğu görüşüyle sahâbeyi cerh eden bir durumun çıkması veya irtidad etmesi hariç, hepsi adildir görüşüyle hiç bir fark yoktur. Bu cumhurun görüşüdür. İbn Hacib'e tâbî olarak *Adid* adlı kitapta da aynı görüş zikredilmektedir.⁶¹

Vercelânî'ye göre sahâbenin adalet sıfatı peygamberlerin sahip olduğu ismet sıfatı gibi değildir. Nitekim sahâbîlerin hata yapmaları mümkündür. Bazı ayetlerde bunu görmek mümkündür: Buna göre insanların hata yapmaları imkân dâhilindedir. Bu hüküm sahâbîler için de geçerlidir.⁶² Nitekim Hz. Peygamber de “سيكذب على من بعدي كما كذب على من كان قبلي فمن” “Bana da yalan atfedecekler tıpkı benden öncekilere yalan

⁵⁷ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/151.

⁵⁸ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/152.

⁵⁹ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/152.

⁶⁰ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/147-148.

⁶¹ Kadı Abdurrahman b. Ahmed el-İcî, *Şerhu'l-Adid alâ Muhtasari'l-Münteha'l-Usûl*, thk. Thk. Fadî Nasif ve Tarık Yahya, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 149; Şemmâhî, *Muhtasaru'l-A'dl*, 167.

⁶² Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/148.

atfedildiği gibi her kim bilerek bana yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın.”⁶³ Başka bir hadiste ise; “Sizin içinizden bazıları ümmetime Deccâl’in fitnesinden daha fazla zarar verecek”⁶⁴ buyurmaktadır. Buna göre Vercelânî’in vermiş olduğu malumat, araştırma ve değerlendirmelerine göre, sahâbenin adaletine zarar verecek bir durum tespit edilmediği müddetçe sahâbe adil kabul edilir. Bu nedenle dolayı sahâbeyi sahip oldukları eylem ve düşüncelere göre değerlendirmek gerekir.

Daha sonrasında Vercelânî, sahâbenin adaleti hakkında fitneden sonra sahâbe de başkaları gibidir demektedir. Hz. Ali ile beraber savaşanlar, Hz. Peygamber’i dinleyip onun sünneti doğrultusunda amel edenler, Hz. Peygamber’in sohbetinde uzun süre devam edenler, bunlar farklı değerlendirilir. Kendisinde cerh edici sebepler veya irtidad etmesi dışında bütün sahâbe adildir. demektedir.⁶⁵

Vercelânî, yukarıda zikretmiş olduğumuz görüşe sahip olmakla birlikte bu konuda İbâdîlerin onun gibi düşünmedikleri anlaşılmaktadır. Buna göre Sahâbenin adil olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Bazı âlimlere göre velev ki sahâbe istediği gibi te’vilat yapsa da yine de adil kabul edilmektedirler. Bunlara göre sahâbe her ne hal üzerinde olsalar da hepsinin velayeti ve adaleti sabittir demektedirler. Bunlar ehl-i riddeyi ise sahâbeden saymazlar. Bazı fırkalar ise Hz. Osman’ın fasıklığına hükmederek şahadetini reddeder. Bu kaderiye ve bizim (İbâdî) görüşümüzdür. Vercelânî’ye göre aksine bir delil bulunmadıkça sahâbilerin hepsi adildir. Demektedir. Görüşünü kanıtlamak için ayet ve hadislerin sahâbenin adaletine delil olduğunu zikretmektedir.⁶⁶ Örneğin “Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi, kendilerini de yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslâm’ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaad etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler. Hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır.”⁶⁷ Bu ayetten de anlaşılacağı üzere, küfre sapanlar dışında asıl olan adalet üzere olmalarıdır.⁶⁸ Çünkü onlar ümmetin en hayırlılarıdır. Nitekim Hz. Peygamber de “Ümmetimin en hayırlıları benim asrımdaya yaşayanlardır.”⁶⁹ demektedir. Sahâbeden hırsızlık zina gibi suçları işleyenlerin durumu hakkında ise, İbn Ebû

⁶³ Müslim, “Mukaddime”, 2; Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/148.

⁶⁴ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/148: Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu hadis metni, ne Kütüb-i Sitte’yi meydana getiren eserlerde ev ne de Vercelânî’nin “Tertîb” adlı eserinde geçmemektedir.

⁶⁵ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/148-152.

⁶⁶ Şemmâhî, *Muhtasarü’l-A’dl*, 466.

⁶⁷ Nur, 24/55.

⁶⁸ Hasan b. Muhammed b. Mahmud el-Attar Attar, *Haşiyetu’l-Attar alâ Şerhi’c-Celâlî, el-Mahallî alâ Cemu’l-Cevami’* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, t.y.), 2/200.

⁶⁹ Buhârî, *Fedâilu’l-Ashâb* 1, Şehâdât 9.

Şerif'e göre: Bunlardan herhangi biri bu tür suçları işleyebilir. Burada değinilmek istenen sahâbenin ismet sıfatı değil –nitekim sadece Peygamberler ismet sıfatına sahiptirler- onların adaletinin sabit olduğudur. Sahâbenin mutlak adaletinin faydası ise, sahâbenin rivâyeti, yani bir sahâbînin ben Hz. Peygamber'den şunu duydum gibi ifadesinin dinde hüccet olmasıdır.⁷⁰

6. İbâdîlerde Sahâbe Adaleti

Yukarıda genel olarak sahâbe adaletinden bahsettik. Bu bölümde ise özellikle İbâdî âlimlerin sahâbe adaleti hakkındaki görüşleri ele alınacaktır. Bir İbâdî âlimi olan Şemmâhî, “İrtidad etmedikleri ve cerh edilmedikleri sürece bütün sahâbe adildir.”⁷¹ demektedir. Amr et-Telâtî de “Sahâbe de cerh ve tadil ilmi bakımından diğerleri gibidir demektedir. Haklarında kesinlik bulunmayan sahâbenin durumu, şehadet ve rivâyetlerine bakılarak araştırılması gerekir. Bunlardan adaletleri zahir olan Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer gibi sahâbîler istisnadır.”⁷² demektedir.

“Sahâbe de başkaları gibidir. Onların mutlak adaletine hükmedilmez” görüşünü değerlendiren Telâtî'ye göre “Eğer rivâyetleri sahih bir şekilde bize gelse veya rivâyet zincirindeki sahâbîler adildir diye şehadet edilse bu takdirde adaletlerine hükmedilir. Eğer haklarında herhangi olumlu veya olumsuz bir bilgi yoksa tevakkuf edilir.”⁷³ demektedir. Kutub Muhammed Ettafeyyîş ise, “Bütün sahâbenin velayeti sahihtir çünkü hepsi de Hz. Peygamber'in, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in terbiyesi altında yetişmişlerdir. Ancak fitne olaylarına yetişip, günah işledikten sonra tövbe etmeden önce vefat edenler bundan müstesnadır”⁷⁴ demektedir.

Başka bir İbâdî âlimi olan Sâlimî ise, ümmetin sahâbe hakkındaki ihtilaflarına değinerek, sahâbeyi mutlak olarak cerh edenler ile onların bazılarını cerh eden fikirleri, fikirlerin en kötüsü ve haktan en uzakta olanlar olduğunu nitelemiştir. Buna delil ise Kur'an'da: “Sana ağacın altında bey'at edenlerden Allah razı oldu.”⁷⁵ “Muhammed Allah'ın resûlüdür. Onunla beraber olanlar, küffara karşı şiddetli ve birbirine karşı son derece merhametlidirler.”⁷⁶ ayetlerini delil sunarak bu şekilde sahâbenin adaletine delalet eden birçok ayetin varlığından söz eder. Bu konuda Hz. Peygamber'den rivâyet olunan; “Ashabım yıldız

⁷⁰ Şemmâhî, *Muhtasaru'l-A'dl*, 466.

⁷¹ Şemmâhî, *Muhtasaru'l-A'dl*, 450.

⁷² Telâtî, *Ref'u't-Terâhî*, 194-195.

⁷³ Telâtî, *Ref'u't-Terâhî*, 199.

⁷⁴ Muhammed b. Yusuf Ettafeyyîş, *Vefau'd-Damane bi Edâi'l-Emâneti fî Fenni'l-Hadis*, 2. Bs (Uman Sultanlığı: Matbaatu Uman ve Mektebetuha, el-Karm, Muskit, Neşr Vizaretu't-Turasi'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1409), 3/406.

⁷⁵ Fetih suresi, 48/18.

⁷⁶ Fetih suresi, 48/29.

gibidir. Hangisine tutunursanız hidayete erersiniz.”⁷⁷ Hadisini de delil göstermek suretiyle sahâbenin adaletini savunmaktadır.

Vercelânî’ye göre, kitap ve sünnetin zahirine bakıldığında, fitneden önce bile Hz. Ömer döneminde bazılarından hadis alınırken ihtiyatlı davranıldığını belirtmektedir. Ona göre daha önce sahâbenin mutlak adaletini göstermek amacıyla verilen ayetler, haklarında cerh edici bir eylemi bulunmayan sahâbiler hakkındadır. Başka bir ayette ise, “Eğer müminlerden iki taife savaşıyor olursa onların aralarını düzeltin. Eğer bir taife diğlerinin hakkına tecavüz ederse, haksız tarafla Allah’ın emrine uyuncaya kadar savaşın.”⁷⁸ Bu ayette Allah bağı’nın tanımını yapmakta ve burada bağı Allah’ın emrinden çıkan anlamındadır. Bağının cezası da onunla tövbe edinceye kadar savaşmak olduğunu belirtmektedir.⁷⁹

Buna göre Sâlimî, hakkında cerh edici herhangi bir delili bulunmayan bütün sahâbîler kitap ve sünnetin zahirine göre adildir demektedir. Fasıklıkları ortaya çıkanlar ise, ister fitneden önce olsun isterse sonra olsun cerh edilirler. Fitneden sonra ise, eğer sahâbîler Hz. Peygamber’in sünneti üzerine kalmışsa, Kur’an ve sünnete uygun bir hayat yaşıyorsa bu takdirde bu kişi sahâbe olarak kabul edilir demektedir. Eğer hakkında bu yönde herhangi bir bilgi yoksa bu takdirde kişi hakkında fitnelerin fazla olup insanların birbirine karışmasından dolayı haklarında ancak araştırma yapıldıktan sonra hüküm verilebilir. Bu hüküm adaleti bilinmeyen sahâbe hakkındadır. Adil olduğu bilinen sahâbe hakkında araştırma yapmaya gerek yoktur.⁸⁰ Sahâbenin mutlak adaletine hükmedenlerce delil olarak alınan ayet ve hadisleri değerlendiren Sâlimî, bunun mutlak olarak kabul edilemeyeceği, fitneden önce bile Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer döneminde ortaya çıkan irtidad, yalancı şahitlik ve hıyanetler neticesinde ihtiyatlı davranılmış ve kişilerin durumları araştırıldığını söylemektedir.⁸¹

Ehlu’l-hakkın yani İbâdîlerin görüşü ise; onlara göre bu dini bir meseledir. Haklı olan haklıdır ve hatalı olan helak olmuştur. Bu içtihadî bir mesele değildir.⁸² Nasta açıkça belirtildiği gibi: “Haktan sapanlarla Allah’ın emrine uyana kadar savaşın”⁸³, “Öyle bir fitneden sakının ki geldiği zaman sadece zalimlere dokunmakla kalmaz.”⁸⁴ “Yoksa onlar hala

⁷⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, 4/57; Ebû Abdurrahman Selmî, *Adabu’s-Suhbet*, thk. Mecdî Fethî’s-Seyid, 1. Bs (Mısır: Daru’s-Sahabeti Li’t-Turas, 1410), 1/117 H.no:192; Ebu Muhammed Abdullah b. Hamid Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’s-Şems*, 2. Bs. (Vizaratu’t-Turasi’l-Kavmi ve’s-Sekafe Uman Sultanlığı: Matbaatu’s-Şarkiyye Matrah, t.y.), 2/42-43.

⁷⁸ Hucurat suresi, 49/9.

⁷⁹ Vercelânî, *el-’Adl ve’l-İnsâf*, 1/147; Kindî, *Ulumu’s-Sünne*, 330.

⁸⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Hamid Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’s-Şems*, 2. Bs (Matrah, Saltanatu Uman, Vizaratu’t-Turasi’l-Kavmi ves-Sekafe Uman Sultanlığı: Matbaatu’s-Şarkiyye, 1405), 2/43.

⁸¹ Sâlimî, *Şerhu Tal’atu’s-Şems*, 1405, 2/44.

⁸² Şemmâhî, *Muhtasaru’l-Adl*, 468.

⁸³ Hucurat, 49/9.

⁸⁴ Enfal, 49/25.

cahiliye dönemi hükmünü mü arıyorlar. İyi anlayanlar için Allah'tan daha iyi hüküm koyan kim vardır.”⁸⁵ “Allah'tan başka hüküm veren birini mi arayayım”⁸⁶ bu konuda Hz. Peygamber: “Ayağının altından duman çıkan bir adam kendini benim ümmetimden zanneder. Hâlbuki o benden değildir.”⁸⁷

Buna benzer birçok hadis bulmak mümkündür. Bunlardan maksat sahâbeler arasında birbirinin kanını dökecek raddeye varan fitlerin içtihad konusu olmadığıdır. Buna göre içtihat iki kısımdır. Birinde insanlar birbirini hatalı görmezler. Buradaki ihtilaf ise görüş farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Akrabalar arasında miras paylaşımı, kardeşin mirasının dede ile kardeşe paylaşımı ve buna benzer olan durumlardaki ihtilaflar ile nafaka, talak ve bunlara benzer konular gibi. İkinci kısım ki yapılan hata başkalarını da etkiler. İnsanlar birbirleriyle savaşır ve bir birinin kanını dökerler. Aralarında bir sürü kişi öldürülür. Bu dinde ihtilafa tezat bir durumdur. Tıpkı Hz. Osman'ın kanını talep edenler ile Hz. Ali'nin hilafetini isteyenler Cemel ve Sıffin savaşlarının olmasına sebebiyet vermeleri ve Ehl-i Nehrevan öldürülmesinde olduğu gibi. İki taifeden biri tamamıyla muhacir ve ensardan oluşmaktaydı. Söylediğimiz gibi bu ihtilafların şahısların bir birine karşı olan ihtilafı değildir. İhtilaf, re'y ve içtihat için vardır. Buradaki hatadan dolayı ise Müslümanlar birbirleriyle savaşmış ve birbirinin kanını dökmüşlerdir. Bunların haktan çıktıkları bir gerçektir. Dinde içtihat neticesinde hata yapan beraata müstahak olur.⁸⁸

İbâdîler, sahâbenin adaleti konusunda birkaç görüş illeri sürmüşlerdir: Bunlardan Beyudî İbrahim b. Amr gibi mutlak olarak sahâbeyi tadil edenler ki şöyle demektedirler: “Eğer sahâbe hakkında genel bir şey söylenecek olursa; Allah'ın bizlere emrettiği gibi hepsinden razı olup onlar için istiğfarda bulunmaktır. Aralarında çıkan anlaşmazlıklar karşısında tevakkuf ederiz ve ben bütün ashaptan razıyım.”⁸⁹ Aynı Şekilde Muhammed b. Hacı Süleyman Mutahhârî'ye göre de “Hiçbir şekilde sahâbenin adaleti sorgulanmaz. Çünkü Kur'an, Sünnet ve icma ile hepsi adildir.”⁹⁰ Yukarıda zikrettiğimiz her iki görüş de sahâbeyi mutlak olarak tadil etmektedir. Bunlardan sonra gelenler de sahâbenin adaleti hakkında bunlara yakın şeyler söylemişlerdir. Örneğin Ebû Mehdi'in kendisine sorulan bir soru

⁸⁵ Maide, 5/50.

⁸⁶ En'am, 6/114

⁸⁷ Ebû Davud, “Melahim”, 36; Şeyh Seyf b. Hamud el-Bettaşî Bettaşî, *İthafu'l-A'yan fî Tarihi Ba'du Ulema-i Uman*, 3. Bs (Uman Sultanlığı: Mektebetü'l-Müsteşari'l-Has licelâle, 1425), 1/326; Muhammed Salih Nasır - Sultan b. Mübarek eş-Şeybânî Şeybânî, *Mu'cemu'l-İlam el-İbâdiyye*, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Garb el-İslâmî, 1467), 56.

⁸⁸ Şemmâhî, *Muhtasarü'l-Adl*, 469.

⁸⁹ İbrahim b. Amr Beyudî - Behun b. Yusuf Behun, *Fadlu Sahabeti ve'r-Rida Anhum* (Cezayir: (Tab'u bi'l-Kararat, Ma'hadu'l-Hayat, 1417), 104.

⁹⁰ Muhammed b. Süleyman b. Bekir Mutahhârî, *Fethu'l-Muğis*, thk. Ahmed Kerum ve Amr Bazin, 1. Bs (Cezayir: el-Matbaatu'l-Arabiyyetü'l-Cezayir, 1419), 104.

karşısında sahâbeyi tarif ederken: “En uygun görüş onlarındır. En uygun yolu tutarlar. En doğru olana sarılırlar. Çünkü onlar övgü ve senada imam, hidayet yıldızları, dinin bayrakları ve İslam’ın nurudurlar. Kelimeleri de sükûtları da hüccettir. Onlara karışmak ganimet, Onlarla ünsiyet kurmak hayat ve onlara iktida etmek necattır. Veyl onların yolundan sapıp sünnetlerinden yüz çevirenlere olsun. Allah onlardan razı olsun, onlara merhamet etsin bizim sahâbîlere olan inancımız budur.”⁹¹ Muhammed b. Kasım el-Mas’abî; “Biz Allah’ın Kitabına, Resulü Hz. Muhammed’in sünnetine ve sahâbeden ensar ve muhacir olanlardan ve sahâbeye tâbî olanlardan ve etbâu’t-tâbîinden olanlara kıyamete kadar en güzel bir şekilde tâbî oluruz. Bizim sahâbe hakkındaki itikâdımız: onların hepsi adildir ve hepsi de Allah’ın dostları ve hizbidirler.” “Dikkat edin ancak Allah’ın hizbi olanlar kurtuluşa erenlerdir.”⁹² Bu bizim itikâdımız ve dayanağımızdır. Allah Rabbimiz, Muhammed Peygamberimiz, Kur’an imamımız, Kâbe kiblemiz, sahâbe önderlerimizdir. Allah, sahâbeyi kitabında bir kaç farklı yerde övmüştür. demektedir.⁹³

Konu hakkında ayet ve hadislerden deliller getirerek açıklamada bulunan Vercelânî’ye göre Hz. Peygamber’in, ashâbı öyle bir harekete sahiptir ki; Allah (cc) Kur’an’da adaletlerinden, taharet ve nezaketleriyle onları övmüştür. Allah onları şöyle methetmektedir; “Sizler, insanlar arasında çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder ve kötülükten sakındırırsınız.”⁹⁴ Başka bir surede; “Böylece diğer insanlar üzerinde şahit olasınız diye sizleri vasat bir ümmet kıldık ve Hz. Peygamber’i de sizin üzerinize şahit kıldık.”⁹⁵ “Muhammed Allah’ın resûlüdür. Onunla beraber olanlar küfre ve küffara karşı şiddetli ve bir birine karşı son derece merhametlidirler.”⁹⁶ Yine aynı surede “Müminler, sana ağacın altında biat ettiklerinden Allah onlardan razı oldu, onların kalplerinde olanı bildi ve onlara yakın bir fetih verecek.”⁹⁷ “İmanlarını bir kat daha artırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren odur.”⁹⁸

Hz. Peygamber de onları şöyle övmüştür: “Muhakkak ki Allah benim için ashâbı seçti. Bunlardan bazılarıyla sıhriyet bağıyla akraba olduk. Her kim bunlar hakkında kötü konuşursa

⁹¹ Ebu Mehdi İsa b. İsmail Melikî, *Cevabu Ebû Mehdi ala Sualu Ebû Ali el-Behlûlî* (Gardaye, Cezayir: Dimnu Mecmu’, Mektebetü Hacı Said, t.y.), 16.

⁹² Mücadele 58/22.

⁹³ Muhammed b. el-Hac Ebû’l-Kasım Mas’abî, *Cevabu Ebû Kasım ala Ba’dü Tainin* (Gardaye, Cezayir: Mektebetü Hacı Said, t.y.), 325.

⁹⁴ Al-i İmran, 3/ 110.

⁹⁵ Bakar, 2/143.

⁹⁶ Fetih, 29/29.

⁹⁷ Fetih, 29/18.

⁹⁸ Fetih, 29/4.

onların üzerine Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti olsun.”⁹⁹ Başka bir hadiste; “Ashabıma eziyet etmeyin. Sizlerden biri yeryüzü dolusu altın tasadduk etse onların bir avuç sadakasına veya yarısına erişemez.”¹⁰⁰ Hz. Peygamber'in “Benim ve benden sonra gelecek olan râşit halifelerimin sünnetine uyunuz.”¹⁰¹ Yine başka bir hadiste “Allah, benim ümmetimi dalalet üzere birleştirmez.”¹⁰² Yine Hz. Peygamber'in “İnsanların en hayırlıları benimle aynı çağda yaşayanlar, onlardan sonra bunları takip edenler, sonra da bunları takip edenlerdir. Sonra bir kavim gelecek şişmanlığı sevecekler ve yeminleri şهادetlerini geçecektir.”¹⁰³

İbâdîlerde sahâbenin adaleti konusunda tam bir fikir birliğinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Buna göre bazı İbâdî âlimleri sahâbenin mutlak adaletine hükmederken, bazıları da sahâbenin adaletini sınırlandırmışlardır. Konu hakkında açıklama yapan Vercelânî ise, yukarıda zikretmiş olunan ayet ve hadislerin fitne olaylarına karışmayan ve birbirinin kanını dökmeyen sahâbîler hakkında olduğunu söylemiştir. Fitne olayları sonrasında ise sahâbenin birbirinin kanını dökmeleri gibi aksi bir durum zuhur etmedikçe mutlak olarak onların adaletini kabul ederek rivâyet zincirinde sahâbe dâhil her kim olursa olsun cerh ve tadil ilmine tâbî tutulacağını ifade etmiştir.¹⁰⁴

Kısaca Vercelânî'nin sahâbenin adaleti hakkındaki görüşlerini açıklayacak olursak, sahâbi irtidad etmemesi, Hz. Peygamber'den bir şeyi idrak edecek yaşta olması, kendisinde yaşlılığından dolayı unutmama ve bunama olmadığı sürece adildir. Yine aynı şekilde, hadis hakkında dine aykırı tevileta bulunmadığı sürece veya Ehli A'raktan olup derin fıkıh bilgisi ve hükümlerle alakalı olarak bilgi ve becerisi olamayanların hadislerle vehm karıştırmaları gibi durumlar sahâbenin adalet vasfına zarar veren hallerdir.¹⁰⁵ demektedir.

7. Sahâbenin Fazileti

Genel olarak İbâdîler sahâbîleri faziletli bir nesil olarak kabul etmişlerdir. Bununla beraber sahâbîlerin tadili ve şهادetini mutlak olarak değil de bazı şartlarla kabul edilebileceğini savunurlar. Burada Vercelânî örneğini vermek istiyoruz. Vercelânî, “Sizler insanlar arasından çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder ve kötülükten alı korsunuz.”¹⁰⁶ başka bir ayette “Böylece sizleri vasat bir ümmet kıldık. Diğer insanlara şahit

⁹⁹ Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâbü'rî Hâkim, *Müstedrek ala's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, 1. Bs (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411), 3/632; Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/147.

¹⁰⁰ Buhârî, “Ashabu'n-Nebi”, 5.

¹⁰¹ İbni Mace, “Mukaddime”, 6; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5; Tirmizi, “İlim”, 16.

¹⁰² Tirmizi, “Fiten”, 7.

¹⁰³ Buhârî, “Şهادat”, 9; Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/147.

¹⁰⁴ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/147-149.

¹⁰⁵ Vercelânî, *el-'Adl ve'l-İnsâf*, 1/155.

¹⁰⁶ Ali İmran, 3/110.

olmanız için Resul de sizin üzerinize şahit olacaktır.”¹⁰⁷, “Muhammed Allah’ın resûlüdür. Onunla beraber olanlar küffara karşı şiddetli ve birbirine karşı son derece merhametlidirler.”¹⁰⁸ Aynı şekilde; “Muhakkak ki Allah ağacın altında sana biat edenlerden razı olmuştur. Kalplerindeki olanları bildi ve onların üzerine sekinet ve güven indirdi ve onları yakında bir fetih ile ödüllendirecek.”¹⁰⁹ Ayetlerine dayanarak, sahâbenin adaletine, taharetine, nezahetine hükmederek onları methetmiştir.¹¹⁰

Yusuf b. Muhammed el-Mas’abî, “Bizim mezhebimiz teselsülen bütün sahâbeyi tadil eder çünkü onlardan Allah ve Resûlü razı olmuştur. Bu konuda Hz. Peygamber’den varid olmuş hadislerden; “En hayırlı karn (yüzyıl) bizim yaşadığımız karındır. Sonrasındakiler ise bundan sonra gelenlerdir.”¹¹¹, “Ashâbıma sövmeyin sizden biriniz bir dağ büyüklüğünde hayır yapsanız da onların hayrına erişemezsiniz.”¹¹² “Benden sonra ashâbıma buğz etmeyiniz. Onları seven beni sevmiştir. Onlara buğz eden bana buğz etmiştir. Onlara eza veren bana eza vermiştir bana eza veren de Allah’a eza vermiştir.”¹¹³ Sahâbîlerin fazileti hakkında daha pek çok hadis vardır. Konunun uzamaması için bunlarla yetiniyoruz. Allah’tan bizleri de onların yollarında yaşatmayı ve öldürmeyi temenni ediyoruz.”¹¹⁴

Sonuç

Sahâbe, Hz. Peygamber’e mülaki olup onun bilgisinden, edebinden, ahlakından, dini yaşantısından kısacası hayatının her anında bizatihi onun örnekliğini müşahade edip bunu hayatına tatbik etmeye çalışan bir nesildir. İslam tarihinde sahâbenin sahip olduğu bu özelliklerinden dolayı onlara karşı daima saygı ve muhabbet beslenilmiştir. Bu konuda İslam mezheplerinin de sahâbeye karşı olan yaklaşımları da genelde iyi yönde olmakla beraber sahâbeye yaklaşımı farklı olan fırka ve gruplar da vardır. Bu konuda İslam mezhepleri tarihinde ortaya çıkmış ilk fırka olan Hâricîler ve bunların devamı olup günümüze kadar varlığını devam ettirebilen İbâdîyye mezhebi ve bu mezhebin müntesibi, aynı zamanda önemli bir âlimi olan Vercelânî’nin konuya bakışını ortaya konmaya çalışıldı.

Vercelânî, eğitim hayatı boyunca fikir ve görüşleri farklı olan çevrelerden etkilenmiş bunun neticesinde meselelere çok yönlü bakabilme özelliğine sahip olmuştur. Verceânî’nin sahâbe konusunda biraz ihtiyatlı davrandığı görülür. Buna göre onun sahâbeye bakışı,

¹⁰⁷ Bakara, 2/143.

¹⁰⁸ Fetih, 48/29.

¹⁰⁹ Fetih, 48/18; Vercelânî, *el-’Adl ve l-İnsâf*, 1/147-149; Kindî, *Ulumu’s-Sünne*, 336.

¹¹⁰ Vercelânî, *el-’Adl ve l-İnsâf*, 1/147.

¹¹¹ Buhârî, “Şehadat” 9, “Fezailu l-Ashab” 1.

¹¹² Buhârî, “Kitabu Fedailu’s-Sahabe”, 3.

¹¹³ Tirmizi, “Kitabu l-Menakıb”, 5.

¹¹⁴ Yusuf b. Muhammed Mes’abî, *Er-Reddu ala Ehedu’l-Muhalifin* (Cezayir: Dimnu Mecmuu’l-Mektebetu Erivan, el-Atf, t.y.), 30.

müntesibi olduğu İbâdîyye mezhebiyle benzer yönleri olsa da aynı olduğu söylenemez. Yaşayıp büyüdüğü yer olan Vercelân bir geçiş noktası olduğundan birçok değişik fikir ve düşünceye sahip insanların uğradığı bir yerdi. Aynı zamanda o Endülüs'e giderek dönemin önemli âlimlerinden ders almıştır. Ticaret maksatlı yaptığı çeşitli yolculuklar neticesinde başka kültür ve mezhepten insanlarla tanışma fırsatı bulabilmiştir. Aynı zamanda hac ibadetini yerine getirmek için çıktığı hicaz yolculuğunda da birçok âlimle karşılaşma fırsatı bulabilmiştir. Bu şekilde yetişen Vercelânî, birçok ilimde kendisini yetiştirebilmiş çok yönlü bir âlimdir. Bundan dolayı sahip olduğu bakış açısı da aldığı bu eğitim ile şekillenmiştir.

Buna göre o, sahâbeyi Hz. Peygamber'e mülâki olup ondan bir şeyler idrak edip, iman dairesinden çıkmadan vefat edenler olarak tanımlamıştır. Çocuk yaşta olup ta Hz. Peygamber'den bir şeyler idrak etmiş olanları sahâbeden sayar. Aynı zaman kör olup işitebilen veya sağır olup görebilen kişileri de Hz. Peygamber'in söz fiil ve takrirlerinden bir şeyler idrak edebilen kişileri de sahâbeden saymıştır. Kişinin sahâbe olduğuna dair bazı lafızlar kullanması, İbâdî mezhebine göre yeterlidir.

Vercelânî ise bu dediklerini kanıtlayacak delillerinin de olmasını şart koşar. Sahâbenin adaleti konusunda ise Kur'an'da ve sünnette övülmüş bir nesil olmalarından dolayı fasıklıklarını gösteren herhangi bir delil bulunmadığı sürece sahâbenin adil olduğuna hükmeder. Bununla beraber, sahâbîlerden gelen rivâyetler hakkında rivâyetlerinin kabulü için adalet vasfını tek başına kabul etmez. Bununla beraber zaptının da tam olmasını şart koşar. Buna göre unutkanlık, bunama, şaşırma ve karıştırma gibi hallerin sahâbîler hakkında da mümkün olacağını savunur. Bundan dolayı onlardan hadis nakledilirken adalet ve zapt vasıflarının beraber olmasını şart koşturmuştur.

Kaynakça / References

- Attar, Hasan b. Muhammed b. Mahmud el-Attar. *Haşiyetu'l-Attar alâ Şerhi'c-Celâlî, el-Mahallî alâ Cemu'l-Cevami'*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- Bâcû Mustafa Salih. "Vercelânî, Ebû Ya'kûb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bağcı, H. Musa. *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*. 1. Bs. Avrasya Yayınları, 2004.
- Bârûnî, Ebu Rebi' Süleyman. *Muhtasâru Tarihi'l-İbâdîyye*. Mektebetu's-Şamile el-İbâdîyye, t.y.

- Belhî, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ'bî. *Kitâbu'l-Makâlât ve Ma'ahu 'Uyûnu'l-Mesâil ve'l-Cevâbât*. Thk. Hüseyin Hansu ve diğerleri. Amman, 2018.
- Beyudî, İbrahim b. Amr - Behun b. Yusuf Behun. *Fadlu Sahabeti ve'r-Rida Anhum*. Cezayir: (Tab'u bi'l-Kararat, Ma'hadu'l-Hayat, 1417.
- Custers, Martin H. *Bibliyografya el-İbâdiyye*. Trc. Muhaymid Umâdî ve Hatice Kerir. Umman Sultanlığı: Vizâretü'l-Evkâf li Şu'uni'd-Dinîyye, 2012.
- Çakan İsmail Lütfü. *Hadis Usûlü*. 17. Bs. İstanbul: fav yay., 2008.
- Dercînî, Şeyh Ebü'l-Abbas Ahmed b. Saîd. *Tabakâtu'l-Meşayih Bi'l-Mağrib*. Beyrut, 1974.
- Erul, Bünyamin. *Sahâbe'nin Sünnet Anlayışı*. 10. Bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf. *Şehu'n-Nil ve's-Şifau'l-Alil*. 2. Bs. Beyrut Lübnan: Mektebetü'l-İrşad, Cidde, Daru'l-Feth, 1393.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf. *Vefau'd-Damane bi Edâi'l-Emâneti fi Fenni'l-Hadis*,. 2. Bs. Uman Sultanlığı: Matbaatu Uman ve Mektebetuha, el-Karm, Muskit, Neşr Vizaretu't-Turasi'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1409.
- Fayzî, Enver b. Amâre Ahmed. *Ebu Ya'kûb Yusuf b. İbrahim el-Vercelânî ve Devruhu fi Fikri İbâdiyye*. Cezayir: Camiâtu's-Şehid Hamehu li-Hader, 2018.
- Hâkim, Hâkim Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullahen-Neysâbü'rî. *Müstedrek ala's-Sahihayn*. Thk. Mustafa Abdulkadir Ata. 1. Bs. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411.
- Hamud el-Bettaşî Bettaşî, *İthafu'l-A'yan fi Tarihi Ba'du Ulema-i Uman*, 3. Bs Uman Sultanlığı: Mektebetü'l-Müsteşari'l-Has licelâle, 1425.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sabit. *el-Kifâye fi Ulûmi'r-Rivaye*. thk. Ebu Abdullah es-Surkî, İbrahim Hamdi el-Medenî. Medinetü'l-Munevvere: Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.
- “Hucurat 49”. Erişim: 16 Haziran 2023. <https://www.kuranayetleri.net/hucurat-suresi>.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddin İbn Hacer Ahmed b. Ali. *Fethu'l-Bâri' bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddin İbn Hacer Ahmed b. Ali Askalanî. *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- İbn Hazm, Ebû Ahmed Ali bin Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zahirî. “el-Fasl fi'l-Milel Ve'l-Ehvâ' Ve'n-Nihal”. Ed. Muhammed Ali Sabîh,. 1348.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim b. Ali. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

- İbni Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman. *Mukaddimetu İbn Salâhî Ulumi'l-Hadis*. Kahire: Mektebetü Mütenebbî, t.y.
- İcî, Kadı Abdurrahman b. Ahmed el-İcî. *Şerhu'l-Adid alâ Muhtasari'l-Münteha'l-Usûl*. Thk. Thk. Fadî Nasif ve Tarık Yahya. 1. Bs. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- Kindî, Ahmed b. Yahya b. Ahmed el-Kindî. *Ulumu's-Sünne İnde'l- İbâdîyye*. Cami'atu'z-Zeytuniyye, Vizaratu't-Ta'limu'l-İlim, el-Me'hedü A'la li Usuli'l-Hadis, 2005.
- Mas'abî, Muhammed el-Hac Ebü'l-Kasım. *Cevabu Ebi Kasım ala Ba'du Tainin*. Gardaye, Cezayir: Mektebetü Hacı Said, t.y.
- Mehmet Efendioğlu. "Sahâbe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Melikî, Ebu Mehdi İsa b. İsmail. *Cevabu Ebû Mehdi ala Sualu Ebû Ali el-Behlûlî*. Gardaye, Cezayir: Dimnu Mecmu', Mektebetü Hacı Said, t.y.
- Mes'abi, Yusuf b. Muhammed. *er-Reddu ala Ehedu'l-Muhaliyin*. Cezayir: Dimnu Mecmuu'L-Mektebetu Erivan, el-Atf, t.y.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin. *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevâhir*. Thk. Kemal Hasan Mer'i. Mekteba el-Asriyya, t.y.
- Muhammed Salih Nasır - Sultan b. Mübarek eş-Şeybânî Şeybânî, *Mu'cemu'l-İ'lam el-İbâdîyye*, 1. Bs Beyrut: Daru'l-Garb el-İslâmî, 1467.
- Mutahharî, Muhammed b. Süleyman b. Bekir. *Fethu'l-Muğis*,. Thk. Ahmed Kerum ve Amr Bazin. 1. Bs. Cezayir: el-Matbaatu'l-Arabiyyetü'l-Cezayir, 1419.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî. *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*. Thk. Ahmed Abdusselâm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.
- Sâlimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Hamid. *Şerhu Tal'atu's-Şems*. 2. Bs. Matrah, Saltanatu Uman, Vizaratu't-Turasi'l-Kavmi ve's-Sekafe: Matbaatu's-Şarkîyye, 1405.
- Sâlimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Hamid. *Şerhu Tal'atu's-Şems*. 2. Bs. Vizaratu't-Turasi'l-Kavmi ve's-Sekafe Uman Sultanlığı: Matbaatu's-Şarkîyye Matrah, t.y.
- Selmî, Ebû Abdurrahman. *Adabu's-Suhbet*. Thk. Mecdî Fethî's-Seyid. 1. Bs. Mısır: Daru's-Sahabeti Li't-Turas, 1410.
- Siyâbî, Halfan b. Cemil. *Fusulu'l-Usûl*. Saltanatu Uman: Vizâretu't-Turâsi'l-Kavmî ve's-Sekafe, 1402.
- Sûfî, Ebû Amr Osman b. Halife. *Kitabu's-Sualat*. Ğardaye, Cezair: Cem'iyetü ebi İshak, t.y.
- Şakir, Ahmed Muhammed. *el-Bâ'isu'l-Hasis Şerhu İhtisâri Ulumi'l-Hadis*. 2. Bs. 1370.

- Şehrîstânî, Muhammed b. Abdülkerim. *el-Milel ve'n-Nihâl*. Thk. Ahmed Fehmî Muhammed. Beyrut: Daru'l-Maarif, 1413.
- Şemmâhî, Ahmed b. Said b. Abdülvahit. *Kitabu's-Siyer*. Thk. Ahmed b. Said b. es-Siyabî. Maskad, 1987.
- Şemmâhî, Bedruddin Ahmed b. Said. *Şerhu Muhtasaru'l-Adl ve'l-İnsaf*. t.y.
- Telâtî, Ebû Hafs Amr b. Ramazan el- Cerbî. *Ref'u't-Terâhî, Şerhu Muhtasaru's-Şemmahî*. Gardaye, Cezâyir: Mektebetu'l-Hac Said Muhammed, t.y.
- Uğur Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözcüğü*. 2. Bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018.
- Vercelânî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim. *el-'Adl ve'l-İnsâf fî Marifeti Usûli'l-Fıkhi ve'l-İhtilâf*. 2. Bs, 2 Cilt. Uman Sultanlığı: Vizâretu't-Turâsi'l-Kâvmî, 1984.
- Vercelânî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim. *ed-Delil ve'l-Burhan*. Thk. Salim b. Hamed el-Harisî. Uman Sultanlığı: Vizâretu't-Turâsi'l-Kavmîyye, 1983.
- Vercelânî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. İbrahim es-Sidrâtî. *Rihletü Vercelânî*. Thk. Yahya b. Buhun Hacı Muhammed. Asimetü's-Sekafetü'l-Arabiyye: Vizâretu's-Sekafetu'l-Cezâir, 2007.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hasanî. *Tâcü'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus*. Thk. Abdussettar Ahmet Ferec. Kuvveyt: Matbaatu Hukumetu'l-Kuvveyt, 1385.